

hermann bollé - restaurator

branko lučić

Ovaj kratak izvještaj samo je pokušaj skice lika graditelja Hermanna Bolléa kao restauratora. Pokušaj je to da se središnjoj ličnosti restauriranja niza spomenika u Hrvatskoj, pa i onih za naciju najznačajnijih, pristupi sine ira et studio.

Punih pola stoljeća, tj. od 1876. pa do svoje smrti 1926, Bollé živi i djeluje u Zagrebu i Hrvatskoj. Kovan u zvijezde i bacan u blato, hvaljen zbog »nacionalnog« stila i optuživan zbog antihrvatske kulturne djelatnosti, ostavio je iza sebe golem arhitektonski i restauratorski opus. Ostavio je izgled grada Zagreba i niza manjih gradova sa odmah prepoznatljivim naglascima tadašnje evropske arhitekture. Djelovao je marljivo, savjesno, profesionalno, upravo onako kako je najbolje mogao djelovati vrstan čak izvrsnog profesora baruna Schmidta, i podario ovom narodu graditeljsku osnovicu za značajnije daljnje pothvate: Kovačića i »zagrebačku školu«. Stotinjak restauriranih spomenika trebalo je realizirati. Trebalo je imati vlastitu snagu i organizirati kapacitete drugih na tom golemom radu. Regotizacija se, počevši od romantike, u svih evropskih naroda smatrala nacionalnim stilom. Stoga su svi tadašnji hrvatski teoretičari, povjesničari, političari i ideolozi vjerovali da restauriranje i ne može biti drukčije nego u gotičkim oblicima, pogotovo ako je spomenik izvorno bio gotički. Izuzetak je unitaristički koncipirana đakovačka katedrala. Treba detaljno proučiti odnos Kršnjavi — Bollé u vezi s restauriranjem spomenika. Taj idejni nosilac restauriranja spomenika bio je Kršnjavi, koji je mecenatstvom Khuenovim pokušavao stvoriti u intelektualaca uvjerenje da je mađaronstvo pravi dugotrajni politički i kulturni savez dvaju neaustrijskih naroda potreban radi egzistencije u Habsburškoj Monarhiji. Strossmayer pak sa svojim jugoslavjanstvom želi postići jedinstvo crkava, i tu opet Bollé kao iskusan majstor zadovoljava ideološke intencije. Rački kao povjesničar također djeluje i na formiranje arhitektonskog izraza.

S kakvom se investitorskom ćudi Bollé susretao pokušat ću ilustrirati mišljenjem Strossmayera o »izboru stila« za đakovačku katedralu: »Naša je domovina po zemljopisnom položaju jedan od onih prstena, koji zapad sa istokom spaja. Kada se nekada uljudnost i izobraženost sa istoka u zapad selila, naša joj je zemlja u tom velevažnom poslu poglavitom posrednicom bila. Danas zapad ima istoku staru ljubav vratiti i izobraženost i kršćansku slobodu u nj prenijeti. U božanstvenom tom zvanju imamo mi opet velevažnu zadaću. Prema toj providencijalnoj svrhi, koja u našem položaju leži, mislili smo, da ćemo bolje učiniti, ako romanskom slogu prednost damo. Gotički slog posve je i isključivo zapadni, dočim se u romanskom slo-

gu dva živilja, zapadni i istočni u skladnu cjelinu spajaju. Apsidalni polukruzi, a još odlučnije kupola je istočni živalj. Ostalo u romanskom slogu, tri lađe, zvonici, tribuna itd., zapadno je.«¹

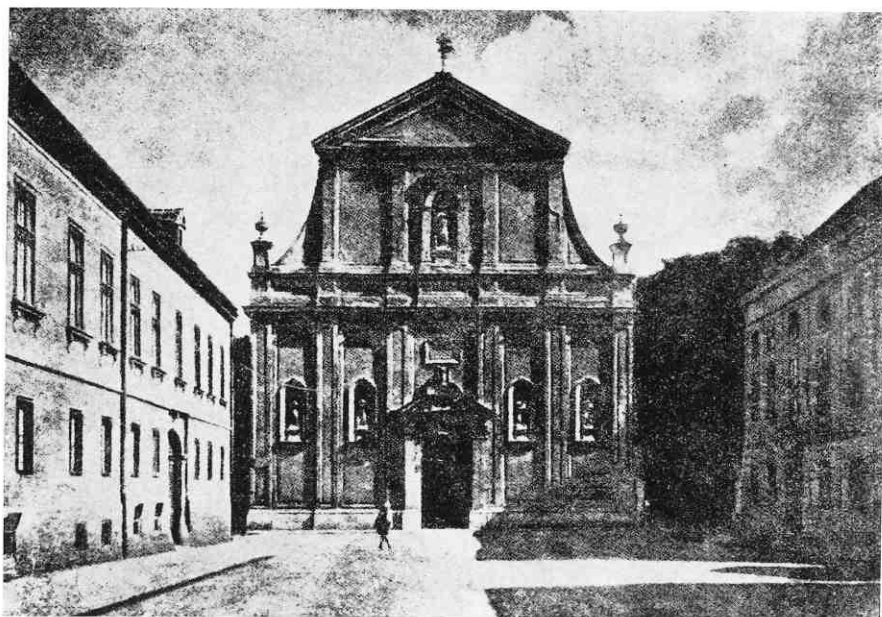
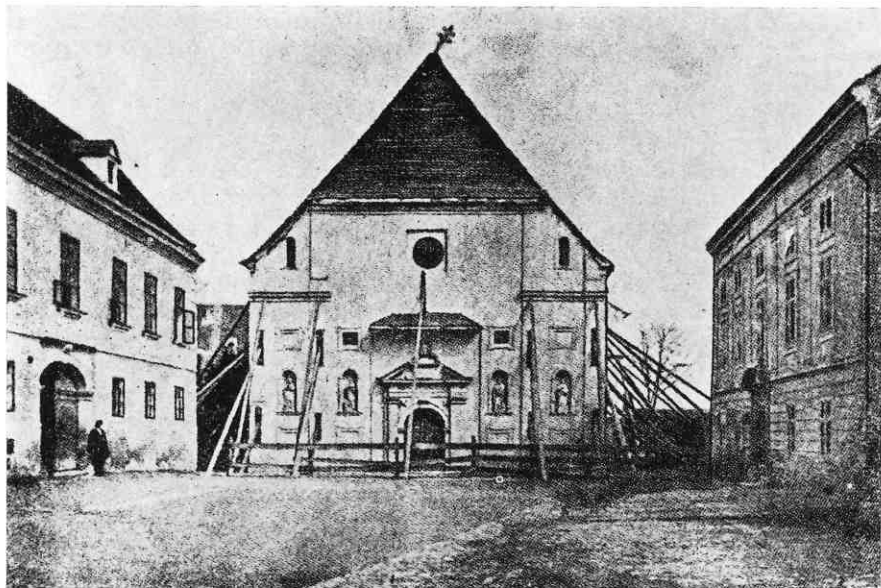
No vratimo se Bolléu. Rođen je u Kölnu 1845. U Kölnu veliki neogotički posao upravo doživljava ljepotu ostvarenja. Kad se Bollé rodio, Ernst Friedrich Zwirner već 12 godina radi na posljednjoj fazi kölnske katedrale. Dvije godine prije rođenja Bolléova Zwirneru se u građenju kölnske katedrale priključuje Friedrich barun Schmidt koji ostaje u Kölnu vjerojatno do 1857, kad preuzima katedru za arhitekturu u Milanu. Bollé je tada imao 12 godina. (Ipak bi trebalo detaljnije istražiti mogućnost susreta Schmidt — Bollé u Kölnu).

Kad je Bollé rođen, najveći neogotičar Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc pod vodstvom Jean-Baptiste-Antoineta Lassusa započinje restauriranje pariske Naše Gospe.

Kad u Kölnu umire Zwirner, Bolléu je 16 godina. Nakon Zwirnerove smrti radove na kölnskoj katedrali vodi Richard Voigtel, koji je i dovršava. Koliko se Bollé kao mladić veže uz rad na restauriranju toga, jednog od najznačajnijih evropskih gotičkih spomenika? Katedrala rodnoga grada, u skelama, u gradnji, u prašini dlijeta i zvuku čekića, koja raste iz srednjega vijeka veća i jača, koja izrasta u romantičarski simbol nacionalne snage i jedinstva; nije li to slika koju mladi Hermann nosi sa sobom na putovanja, koja lebdi pred njim u Rimu, koja ostaje prisutna u pola stoljeća neprekidna rada u njegovoj drugoj, za života osporavanoj mu domovini, u gradu kojemu je dao snagu muževne dobi i iskustvo zrelosti.

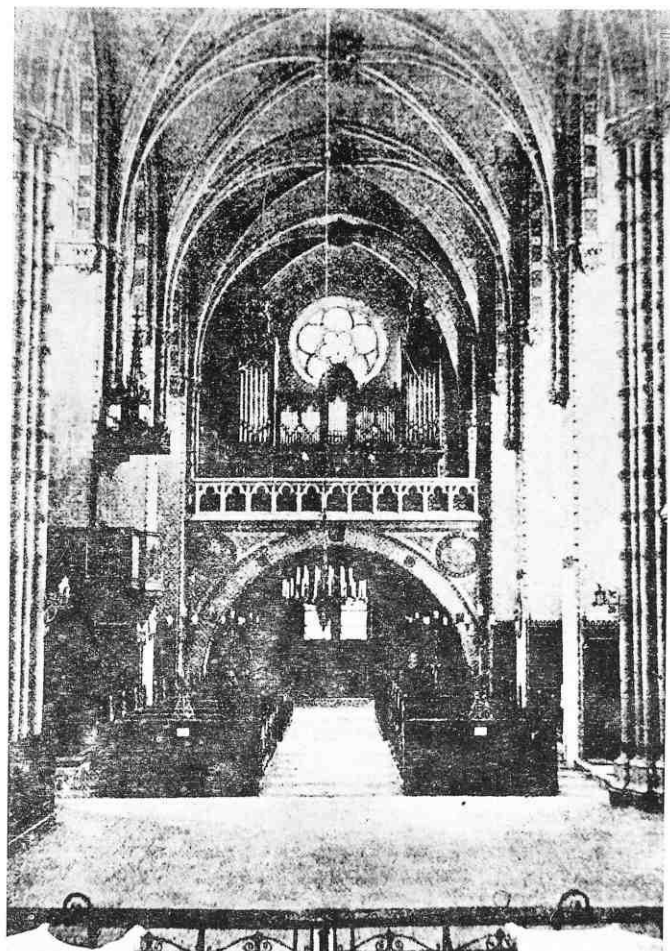
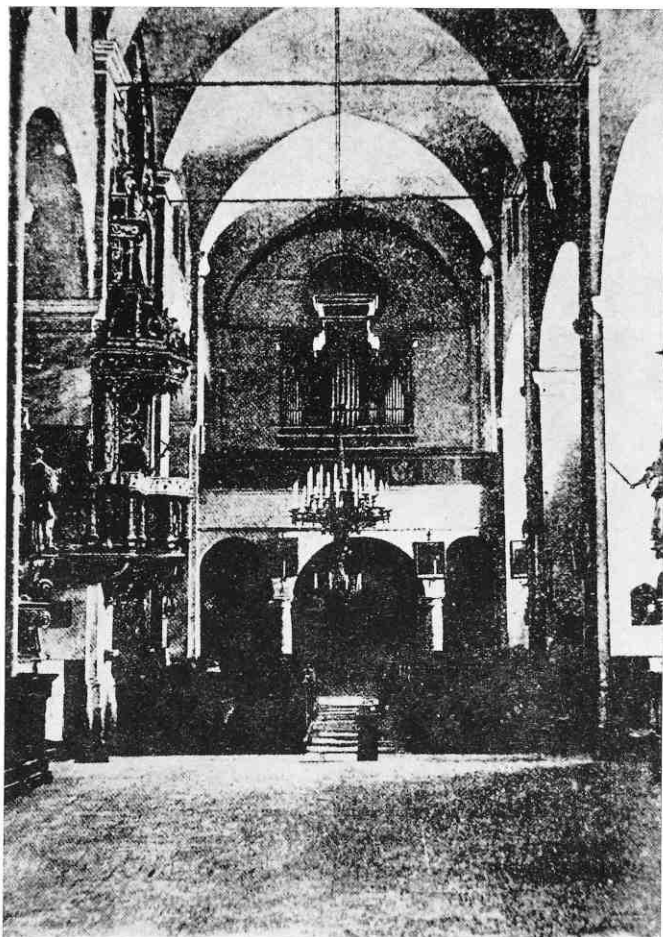
S putovanja nosi putne bilježnice ispunjene izvanredno uočenim i iscrtanim detaljima. Upoznaje dekorativnost vedrih boja apeninske gotike. O tome svjedoče kolorirane skice kozmateskne dekoracije. Dobro je osjetio što treba bilježiti olovkom a što opet bojom. Proširio je znanje, a zatim ide na daljnji korak učvršćenja, u Beč, grad između sjevera i juga, i ondje u atelijeru Friedricha Schmidta radi i na restauriranju bečke katedrale sv. Stjepana. Godine 1875. studira u Rimu, a iduće godine u Rimu upoznaje J. J. Strossmayera.

Godine 1876. dolazi u Zagreb. Tada mu je 31 godina. Radi na crkvi sv. Marka u Zagrebu. Radi i na

đakovačkoj katedrali. I jedan i drugi posao obavlja za svog učitelja Schmidta. Kod nacrtu restauracije zagrebačke katedrale napušta Schmidtov projekt i sam mijenja nacrt. Od 1879. do 1902. izvodi restauraciju zagrebačke katedrale. Usporedo s tim velikim radom Bollé izrađuje nacrtu za restauriranje niza sakralnih objekata. Svima tim radovima daje svoj pečat i, unatoč nastojanju da se maksimalno približi posebnosti umjetničkog poimanja, ipak ostaje dosljedan svojem ja. Svojem akademskom, tehničkom, virtuoznom ja, inspiriranom na remek-djelima svjetske arhitekture. Nastojanje Bolléa da

ne uništava postojeće, nego da postojeće bude logičan pretekst za njegovu intervenciju, pokušat ću osvijetliti primjerom restauriranja župne crkve u Dubrancu (Turopolje). U svom izvještaju zapaža: »Die Kirche zu Dubranci ist eine der wenigen kleineren Kirchen, die noch Spuren einer strengeren und stylvolleren Architekturrichtung an sich tragen. Von allem sind die Plafonds der Kirche sehr schön und interessant, auch noch sehr wohl erhalten; namentlich die in Holz gewölbte Kassettendecke des Sanktuariums ist sehr hervorzuheben. Diese Plafonds müssen unbedingt erhalten bleiben und

lassen sich sehr wohl wider verwenden.«² Slikani tabulat i svod u svetištu, vjerojatno poput onoga u nedalekim Lijevim Stefankima, Bollé je zamijenio renesansnim kasetiranim svodom i stropom s rezbarenim rozetama unutar polja. Nije dakle riječ o »bezobzirnosti« nego o nekoj vrsti prosvjetiteljskog naučavanja o stilovima, tj. o njihovoj primjeni. U neposrednoj blizini, u Gustelnici, slično pristupa rješenju kapele izgrađene od drva (1889), koja gubi neposrednost pučke drvene arhitekture.

² Janko Barlé: Povijest crkve u Turopolju, Povijest plem. općine Turopolja, svezak II, str. 154. Bolléov tekst u prijevodu glasi: »Crkva u Dubrancu jedna je od malobrojnih manjih crkava koje još u sebi nose tragove strožeg i stilski dotjeranijeg arhitektonskog pravca. Prije svega su stropovi crkve veoma lijepi i zanimljivi, te još dobro sačuvani. Osobito treba istaknuti drveni kasetirani svod svetišta. Ti stropovi moraju bezuvjetno ostati sačuvani, budući da se daju opet veoma dobro primijeniti.«

Gotovo bismo mogli ustvrditi da je Bolléova perfekcija u poznavanju »stilova« bila zaprekom poimanju onog posebnog u našoj arhitekturi. Bollé je mogao izvoditi samo prema velikim uzorima na kojima je izgradio svoj graditeljski credo, a od kojega nije, poput svog učitelja Schmidta, odstupao. Stoga bi trebalo načiniti katalog spomenika koje je Bollé restaurirao. Utvrditi stupanj i razloge intervencije. Prosuditi polazišta kod svakog zahvata. Ustanoviti tehničku razinu zahvata. Kronološki pratiti trend razvitka. Uvjeren sam da bismo tada dobili uvid u bogatu, razložnu a često i suptilnu restauratorsku intervenciju, koja nije nimalo zaostajala iza takvih radova u ostalim evropskim zemljama toga vremena. Tada ćemo se jednoga dana moći pozivati na Hermanna Bolléa i smatrati ga zaslužnim za spasavanje niza spomenika te ga ravnopravno uključiti u plejadu za kulturu hrvatskog naroda zaslužnih muževa. Radovi na zagrebačkoj katedrali morali su zbog potresa biti znatno prošireni, i to je razlog mijenjanja Schmidtovih nacrtâ. Zbog mnoštva potrebnih radnji restauracija, za-

početa sa gotovo romantičarskih neogotičkih pozicija, prešla je već u ovo naše 20. stoljeće. Zagrebačka je katedrala nesumnjivo fatalni objekt za Hermanna Bolléa, njegova tragična krivnja. Restauriranjem zagrebačke katedrale završilo je razdoblje restauracije u njezinu purističkom smislu. Nastupa »biološki« odnos prema spomenicima, i kanoni Viollet-le-Duca, zbog kojih je Bollé uklonio Bakačevu kulu, više se ne respektiraju. Toga časa Bollé biva poražen, a njegovo daljnje djelovanje s dijalektičkom nesmiljenošću postaje reakcionarno. Tu je negdje ostao Bollé ocijenjen u svojoj posljednjoj reakcionarnoj fazi u svijesti naših generacija.³

Pokušajmo naslutiti, a zatim i dokazati i spoznati, kompleksnost velikog Bolléova opusa. Upravo to i želi Institut za povijest umjetnosti kad je organizirao ovaj simpozij. Predlažem da se ublaži stav prema Bolléu kao restauratoru. Bio je dobar sin svoga vremena. Kad je bečki profesor Max Dvořak 1916. izdao »Katechismus der Denkmalfpflege«, Bollé je imao 71 godinu. Umro je deset godina nakon toga u Zagrebu, 1926.

Veliki restauratorski pothvati nakon drugoga svjetskog rata morali su Dvořakova gledišta često zaobići. Narod se u ime »biološkog« stava u zaštiti spomenika nisu htjeli odreći onih spomenika koje su u totalnom ratu neprijatelji uništili (često sasvim svjesno!), a koji »biološki« gotovo i nisu više postojali. Trebalo je restaurirati. Ovaj put na temelju dokumentacije. Koliko bi kod tih pothvata koristila erudicija jednog »neogotičara« poput Hermanna Bolléa!

³ To uvjerenje o »bevrjednosti« Bolléa očitovale se još u dogovorima prigodom obnove sjevernog zvonika zagrebačke katedrale, odnosno njegova gornjeg dijela. Tada je bilo zastupnika ogoljenja zvonika od rakovica. Kad sam branio Bolléovu koncepciju, smatralo se to vrlo čudnim. To je bilo prije 9 godina.

